

L'ALFÀS: TOPONÍMIA A ESTUDI.¹

Josep MARTÍNEZ &
Vicent MARTÍNEZ

L'estudi de la toponímia té sempre un valor per si mateix. Aquest valor sembla augmentar fortament quan ens situem davant casos com el que ocupa aquest treball. Assagem ací un inventari dels topònims més destacats d'una població sotmesa d'un grapat d'anys ençà, a un contacte abassegador amb altres gentes i amb altres cultures. Ja s'ha dit mil i una vegada, però segur que ens permetreu la llicència de tornar a recordar que els noms dels llocs són els referents immediats que ens lliguen amb la realitat present i amb el nostre passat: oblidar la Cucarella per *Entre Naranjos y Flores*, o canviar el nom a la foia Riera pel de *Beverly Hills*, comporta oblidar també què som i on som.

Ens proposem, així doncs:

1. Replegar de manera sistemàtica la toponímia viva i tradicional del terme municipal de l'Alfàs (la Marina Baixa).
2. Tot considerant els noms de lloc com a elements de llengua, aïllar els trets lingüístics més característics de la parla local o comarcal que s'hi palesen.

Atesos aquests objectius immediats, hem recorregut a fonts directes a través d'informadors locals (per bé que hem contrastat les dades recollides amb alguns testimoniatges escrits). Aquest treball s'insereix dins un projecte més ampli i un xic més ambiciós centrat a estudiar globalment els noms de lloc de la comarca de la Marina Baixa, tant des d'una perspectiva diacrònica com sincrònica.

Hem fet servir com a eina de treball un programa de processament informàtic de dades. Açò ens ha facilitat diverses possibilitats de tractament de la informació acumulada: ordenació alfabè-

(1) En primer lloc, volem expressar el nostre agraïment més sincer al professor Jordi Colomina per les seues orientacions més que útils en la realització d'aquest treball; a més a més, part del material que presentem ací és resultat d'un recerca inspirada inicialment per ell i destinada, en principi, també a un altre treball.

Fem públic, així mateix, el nostre agraïment a l'Excel·lentíssim Ajuntament de l'Alfàs, concretament en la figura del seu Alcalde, Antoni Fuster, per totes les facilitats que ens ha donat i pel seu interès.

Volem agrair, molt especialment, a Josep Vicent Martínez, Francesca Pérez Mendoza i a Diego Pérez Mendoza la seua paciència i el seu interès a ajudar-nos.

tica, ordenació per contingut, aïllament de trets lingüístics específics, agrupació del material en funció d'aquests trets...

En els darrers anys l'Alfàs ha patit un allau immigratori doble i doblement impressionant. D'una banda, hi ha hagut el contingent de població procedent d'altres llocs de l'estat de parla no-catalana. De l'altra, s'hi ha produït l'esclafit del turisme. No caldrà insistir gaire en les conseqüències que se n'han derivat; per exemple, pel que ens interessa ací avui: l'establiment de les primeres pedres per a l'estrena d'un futur procés de substitució lingüística, la colonització del paisatge i, sovint, la desaparició no sols del topònim sinó fins i tot del *topós*.

Si fem una ullada als topònims que hem replegat, seran bons d'observar-hi alguns dels trets del parlar dels alfassins. Aquests trets no s'allunyen massa dels generals arreu de la comarca:

Pel que fa el **component fonètic**:

a. *Vocalisme*:

- [e] > [a] àtones, especialment en posició inicial: l'**Esclavó**, l'**Estany**, l'**Estufador**, l'**Assegador**
- Algun cas de [o] > [e] àtones: el **Polverí**.

b. *Consonantisme*:

- La desaparició de **g** (# g+u #), per exemple: **Agulló** (*au*lló o *ulló*).
- La reducció del grup **rs** > **s** en posició final, i fins i tot, interior de paraula, per exemple: els **Alguers** (pr. *algués*), els **Estufadors** (pr. *astufa(d)ós*), **Barceló** (pr. *baceló*).
- D'altres fenòmens entorn a la **r** no gens estranys al valencià general: **r** > **l**, el **clot del Frare** (*fláre*); **n** > **r**, l'**Avellanenc** (*avellarénc*); metàtesi, **Gabriel** (*garbièl*).
- El manteniment de la geminació del grup —tl—, per bé que amb solucions distintes segons quins casos. En el nostre llistat descobrim: **Balde** (per *Batle*) i, molt probablement, **Gualda** per *Guatla*²
- Algun cas de [**b**] > [**m**]: **bancal** (per. *mankál*).

Pel que fa a la **morfosintaxi**, hi destaca especialment l'estructura **el + de + antropònim** com a mitjà per a donar nom als llocs. Es tracta d'un recurs semblant al replegat per **ALCOVER** (III, 229b) en l'article «**Ço**» (acc. 4): «**Ço** seguit de la preposició **de** serveix per a expressar la propietat, les coses que un posseeix, sien béns movents, sien immòbils (Vic, Borderà, Tremp, Ribagorça, Menorca, Alcanar, un doc. a. 1292 [RLR, iIV, 531]³. Tenim notícia que a la comarca de l'Alcantí i fins i tot més avall, hi ha un mecanisme ben semblant sobre la base de la variant clàssica *lo*.

Els nostres llistats demostren ben bé la vitalitat i la productivitat d'aquesta estructura en la gènesi de topònims a l'Alfàs. Això sembla que també s'esdevé en algunes altres poblacions veïnes, especialment Benidorm i la Vila. En el nostre cas l'ús d'aquest sintagma s'estén més enllà del nom de lloc i reemplaça expressions del tipus:

Ca(sa de) Tal: el de Tal.

A ca(sa de) Tal: al de Tal.

Hui dine a ca(sa de) Joan: Hui dine al de Joan.

(2) Dins l'àmbit comarcal i fins i tot dins el context local aquest grup geminat es resol per diverses vies: [ll], [nl], [rl], [l] (motle -mòl-le-, vetla -vel-la-; revetla -revérla-, camamilla -camamirla-, etc.). Vegeu què en diu J. COLMINA pel que fa a l'alacantí en *L'alacantí, un estudi sobre la variació lingüística*, Alacant, 1985, pp. 138-143.

(3) Això, açò i allò es comporten de manera semblant, segons el mateix Alcover.

Són a ca(sa de) ta mare: són al de ma mare.

Dins el camp del lèxic convindrà remarcar la presència de mots prou interessants conservats com a constituents de topònims i, alhora, carregats, en alguns casos encara, de sentit: **sopalma** (o sospalma), **recingle**, **codolla** (aplicat el sentit ample de clot a terra), **estany**, **sitra**, **avellanenc** (pr. *avellarenc*, un tipus de caragol petit), **batle** (ara per ara, fosilitzat com a topònim)...

CLASSIFICACIÓ DELS TOPÒNIMS PER ORDRE ALFABÈTIC:

—A—

Agulló (*aulló* o *ulló*).

Agulló, el d': format probablement sobre el cognom AGULLÓ.

També es fa servir com a malnom de família.

Agustinet (*agostinét*)

pou d'Agustinent, el.

Albir, l'

1. *Albir, l'* (partida): topònim d'origen àrab (AL BI'R, 'el pou'⁴).

2. *pla de l'Albir, el.*

3. *platja de l'Albir, la.*

4. *pou de l'Albir, el*: heus ací una mena de redundància semblant a la que trobem en la mateixa comarca, *la font de la Favara*, 'la font de la FAWWARA', és a dir, 'la font de la Font'⁵.

5. *punta de l'Albir, la*: també se'n diu «la punta Bombarda». Fa referència a un extrem sobreeixint d'aqueixa costa.

6. *racó de l'Albir, l'* (partida): sector meridional de la platja de l'Albir.

Alfàs, l'

1. *Alfàs, l'*: de l'àrab AL FAHS⁶.

2. *Alfàs de baix, l'*: part del terme municipal

compres entre els voltants de la població, pel Sud, i l'Albir.

Algar, l'

canal de l'Algar, el: conducció d'aigua per al rec que va des de Callosa d'en Sarrià fins a Benidorm.

El mot *Algar* sembla provenir de l'àrab AL GAR, 'la cova'⁷.

Alguers, els (*algués*).

camí dels Alguers, el: camí de la Nucia fins a l'Albir per on transitaven els carros que replegaven l'alga de la platja.

Angelita, l' (amb [X])

Angelita, l' (partida i finca)

Arabí, l'

Arabí, l' (finca): alguns informants no el coneixen com a topònim tradicional. També se'n sol dir *Galindo, el de*. No sembla probable que tinga res a veure amb les anomenades «penyes de l'Arabí»⁸.

Assegador, l'

1. *Assegador, l'* (partida).

2. *pla de l'Assegador, el*

(4) Segons ALCOVER, I, 436a, i M.J. RUBIERA & M. de EPALZA, *Els noms de Benidorm i la seua comarca*, Alacant, Universitat/Ajuntament de Benidorm, 1984, p. 34; també en R. LLORENS BARBER, *Historia de Altea en el siglo XVIII*, Altea, R. Llorens Barber, 1988, p. 353.

(5) Vegeu ALCOVER, V, 767a i M.J. RUBIERA & M. de EPALZA, *op. cit.*, p. 32.

(6) Segons ALCOVER, I, 490a i M.J. RUBIERA i M. de EPALZA, *op. cit.*, p. 38.

(7) Vegeu ALCOVER, I, 498b i M.J. RUBIERA & M. de EPALZA, *op. cit.*, p. 30.

(8) Cfr. M. J. RUBIERA & M. de EPALZA, *op. cit.*

Bac, el

En Moll, *Llinatges* (p. 186), hi ha el cognom BACH (< 11. OPACUM, fosc o terreny no exposat al sol). Amb el mateix sentit en ALCOVER, I, 191a, i en COROMINES VI, 9a-11b⁹.

Barceló (baseló)

1. *Barceló, el de*: format sobre el cognom BARCELÓ; i utilitzat com a malnom.
2. *volta de Barceló, la* (partida)

Barranquet, el

1. *Barceló, el de*: format sobre el cognom BARCELÓ; i utilitzat com a malnom.
2. *volta de Barceló, la* (partida).

Barranquet, el

1. *Barranquet, el* (partida)
2. *camí del Barranquet, el*

Barrina, la

1. *Camí de la Barrina, el*

Batle (bálde).

1. *Batle, el de* (partida): habitualment trobem la variant [bálde]; vegeu els comentaris que hem fet més amunt sobre la parla local.
2. *carrer del de Batle, el*: carrer situat actualment dins la partida homònima.

Blanca

foia Blanca, la (partida): també «les foies Blanques».

Aquest apel·latiu sembla respondre a l'existència d'antigues mines d'algeps¹⁰ i al color mateix del terreny.

Bodega

Bodega, el de (partida).

Bombarda

1. *punta Bombarda, la*: també se'n diu «la punta de l'Albir» (vegeu Albir, 3). Probablement, deu el nom a la torre de guaita, les ruïnes de la qual encara s'hi conserven¹¹.
2. *torre Bombarda, la*¹².

Borret

1. *Borret, el de* (partida)
2. *barranc del de Borret, el*
3. *carrer de Borret, el* (carrer de creació molt recent).

Bou

1. *cova Bou, la*.
2. *morro Bou, el*.
3. *Roc el de la cova Bou, el de*.

Brell

Brell, el de: format sobre el cognom Brell¹³.

Bresquillo

Bresquillo, el de (partida): format, possiblement, sobre un malnom «Bresquillo», masculinització de *bresquilla*.

Burret

racó de Burret, el.

Cabot

1. *Cabot, el de* (partida): probablement format a partir del cognom *Cabot*, enregistrat a Ala-

Casineró (amb [z])

Roc del Casineró, el de

- (9) Vegeu F. de B. MOLL, «Materials dialectològics catalans», *Anuari de l'Oficina Romànica*, vol. VI (1932), 227.
- (10) Vegeu J. J. QUEREDA SALA, *Comarca de la Marina. Alicante. Estudio de Geografía regional*, Alacant, Diputació, 1978, p. 380.
- (11) Vegeu *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, I, 94c.
- (12) Apareix en la «llegenda de la cova de la Dona» replegada per F. MARTÍNEZ I MARTÍNEZ, *Coses*, p. 258. I, també, en la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana* (vegeu nota 18).
- (13) ALCOVER, I, 661a recull aquest llinatge a Callosa d'en Sarrà. Això mateix fa R. LLORENS BARBER, *Historia de Altea. Siglo XVIII*, Altea, R. Llorens Barber, 1988, p. 320.

cant, Benidorm, Dénia, la Vila Joiosa...¹⁴ i a Altea (segle XVII)¹⁵.

2. *pont de Cabot, el*: s'hi fa referència a unes restes arqueològiques possiblement àrabs situades a la partida homònima.

Cabota

tossal [de la] Cabota, el

Cabut

Cabut, el de (partida)

Caleta, la

1. *banc de la Caleta, el.*
2. *illot de la Caleta, l'.*
3. *platgeta de la Caleta, la.*

Calvari, el

Cameta

Pepica Cameta, el de

Cametes

Ti[o] Cametes, el de: format sobre el malnom de família *Cametes*.

Cantalar, el

Canyeta, la

Canyeta, la (partida).

Canyissa, la

solsida de Canyissa, la: terra que pertany a la família coneguda pel malnom *Canyís*.

Capitana, la

Capitana, la (partida).

Carbonera

1. *Carbonera (partida i caseriu).*
2. *barranc de Carbonera, el.*

Cisterna, la

Codolla, la

1. *finca la Codolla, la*: és coneguda l'accepció de *cadolla* o *codolla* com a 'clot en la penya on s'arreplega l'aigua'¹⁶.
2. *pla de les Codolles, el.*

Codolletes, les

pla de les Codolletes, el.

Conill

foia Conill, la.

Corbina, la

Cognom existent a Alacant, a Alcoi, Asp...¹⁷.

Corbs, els

volador dels Corbs, el: elevació suau del terreny amb garrofers on paraven els corbs.

Cosí, el.

Coves, les

1. *Coves, les*: punt, a la vora del barranc del de Soler, on hi ha diverses cavitats, habitades antigament per transeünts.
2. *camí de les Coves, les.*

Creu, la

racó de la Creu, el.

Creueta, la: actualment ja en zona urbana.

Cucarella, la

Cucarella, la (partida): hi ha la possibilitat que es tracte d'un topònim format sobre el cognom *Cucarella*.

—D—

Devesa

1. *Devesa, el [de] (partida).*
2. *barranc [del] Devesa, l'.*

Dominga

1. *Dominga, la (finca).*
2. *almàssera de la Dominga, l' (almàrsa).*

(14) ALCOVER, II, 780b.

(15) R. LLORENS BARBER, *op. cit.*, p. 320.

(16) Cfr. E. CASANOVA, «Aproximació a una toponímia d'aigües en català al País Valencià», dins M. de EPALZA (ed.), *Aigua i poblament musulmà*, Benissa, Ajuntament de Benissa, 1988, p. 121. Vegeu també ALCOVER, II, 813a; i COROMINES, II, 390-392b.

(17) Vegeu ALCOVER, III, 806a.

3. *pla del Devesa, el.*
 4. *ti[o] Devesa, el del.*

3. *molí de la Dominga, el.*
Dona¹⁸
cova de la Dona, la.

—E—

- Ermità, l'**
Esclavó, l'
Espart, l'
tossal de l'Espart, el.

- Estany, l'**
Estufadors, esl (*astufa(d)ós*)¹⁹
roca dels Estufadors, la

—F—

- Far, el**
 1. *Faro, el*
 2. *racó del Faro, el.*
Ferrando
ti[o] Ferrando, el del
Ferrer
parada Ferrer, la
Ferreria
 1. *Ferreria, la (partida)*
 2. *carrer la Ferreria, el.*

- Figuereta, la**
carrer de la Figuereta, el.
Flores (flóres)
Flores, el de:
Fondo
barranc Fondo, el.
Frare, el (fláre)
clot del Frare, el.
Frau
ti[o] Frau, el de

—G—

- Gabis**
Gabriel (garbièl).
trosset de Paco Gabriel, el.
Gat, el
penya el Gat, la
Gelada
serra Gelada, la

- Grau**
 1. *Grau, el de (partida).*
 2. *tossal de[l] de[j] Grau, el.*
Guatla (uálda).
tossal de Guatla, el.
Guixa, la²⁰
Guixa, la (partida).

(18) En F. MARTÍNEZ i MARTÍNEZ, *Còses...*, pp. 257-263, apareix 'la llegenda de la cova de la Dona'. Es tracta de la cova que hi ha a la banda dels penyassegats de la serra Gelada, on una ona gegantina i miraculosa va deixar sana i estàlvia aquella dona preciosa, «somni d'un poeta», que «la morisma havia segrestat». Era la dona del corral d'en Ros, els pirates moros van atacar i la van raptar. Se l'emportaven a Tunis per oferir-la com a present al rei d'aquelles terres. Ella es capbussà al mar i, duta pel vent de Llevant salvador, va arribar a l'Albir.

(19) Citat en COROMINES, VIII, 923a (s.v. TUF, 'fum, vapor').

(20) Vegeu COROMINES (IV, 750a-751b).

—H—

Heretadeta, l'

Hermosa/Ermosa (?), l' (*armóza*)

Hort, l'

Horta, l'

Hora, l' (partida)

Ingeniero, l' (amb [X])

Sopalma de l'Ingeniero, la.

—J—

Jordi

Jordi, el.

—LL—

Llengües Llargues, les

Llerenc, el

corral del Llerenc, el

Llisera

1. *morro Llisera, el*

2. *punta Llisera, la*

Lloma, la

1. *Lloma, la (partida).*

2. *camí de la Lloma, el.*

Llorca

Llorca, el de (partida).

Lluciano

Lluciano, el de

—M—

Miquel Lluís (*Miqu(i)èl llaúis*)

Miquel Lluís, el de

Maiora, la

Major

pla Major, el

Mallada, la

Mallada, la (partida).

Mànec

molí de Mànec, el.

Mare

séquia Mare, la

Marge

morro Marge, el

Marieilo (*marièilo*)

1. *tifa] Maria Marieilo, el de la*

2. *codolla de Marieilo, la*

3. *racó de Marieilo, el*

Mel, la

corral de la Mel, el

Menut

Menut, el de

Metge, el

1. *morro del Metge, el*

2. *platgeta del Metge, la*

Mina, la

1. *Mina, la*

2. *platgeta de la Mina, la*

Mitja Llegua, la.

Mitja Llegua, la (finca)

Molí, el

pla del Molí, el

Morca, la

clot de la Morca, el

Mosca, la

banc de la Mosca, el

Muixara, la (*mu(i)xára*)

serreta Muixara, la

—N—

Nadala

pla de Nadala, el

Nofre

Nofre, el de

—O—

Om, l'Om, l' - Lom/Lon [?] (lón)

foia l'Om/l'On - Lom/Lon [?], la

—P—

Pallarés

1. *ti[o] Pallarés, el*
2. *racó del ti[o] Pallarés, el*

Palmera, la

carrer de la Palmera, el

Pastorettes, les

Pastorettes, les: format a partir del malnom familiar *el Pastoret*. Actualment s'hi fa referència també a una zona de la partida —ja urbana— de la Ferreria.

Patacos, els

*Malnom de família*²¹.

Patró

1. *Patró, el de* (partida)
2. *foia [de] Patró, la*.

Pedrera, la

Pedrera, la (partida)

Perals

foia Perals, la

Picorro, el

Picorro, el del

Pila, la

1. *cova la Pila, la*
2. *punta la Pila, la*.

Pinxo, el

1. *Pinxo, el del*
2. *camí del Pinxo, el*

Pisca, la²²

1. *racó [de] la Pisca, el*

Planet, el

Planeta, la

Planissa, la

Plata, la

carrer [de] la Plata, el

Poblet, el

Polvorí, el (*polverí*)

Pont, el

1. *Pont, el* (a l'Alfàs).
2. *Pont, el*, (a l'Albir).

Porquera, la

Pouet [, el]

racó Pouet, el

Punxosa, la

Roca dins la mar, prop del Racó de l'Albir.

Purna, la

(21) Vegeu COROMINES, I, 332b-333b.

(22) Vegeu ALCOVER (VIII, 606b).

—Q—

Que, el (*què*)²³
foia el Que, la

Querra, la (*quèrra*).

Querra, la (partida): en COROMINES VI,

827b-833b, s.v. *Quer*, tenim el sentit de 'pedrera'. Efectivament, en aquest lloc del terme de l'Alfàs la penya aflora (o aflorava!) per on se vol.

—R—

Racó, el

1. *Racó, el* (partida) a l'Albir.
2. *Racó, el* (partida) a l'Alfàs.
3. *Racó, el*: part de la platja de l'Albir.

Rambla, la

Recingles Amples, els

Recingles Amples, els: situats als penyassegats de l'Albir que cauen directament sobre la mar.

Riera

1. *foia Riera, la* (partida)
2. *tossal de Riera, el*

Roca (róca)

Roca, el de

Roig

tossal Roig, el

Roja

costera Roja, la

Romeral, el

1. *Romeral, el* (partida)
2. *basseta del Romeral, la*
3. *font del Romeral, la*

Ros, en (*anrós*).

1. *corral d'en Ros, el*:²⁴
2. *foia d'en Ros, la*

Rosa

Pepe Rosa, el de

Rostolla, la

Rostolla, la (partida).

—S—

Saltet, el²⁵

Ben probablement fa referència a un antic salt d'aigua del barranc (*el barranc del de Soler*) que travessa el lloc.

1. *Saltet, el* (partida i finca)
2. *assegador del Saltet, el*
3. *camí del Saltet, el*

873ab), 'garbell per a porgar terra, gra, etc.'.

1. *Sarandó, el* (partida).
2. *assegador del Sarandó, l'*.
3. *camí del Sarandó, el*

Sénia, la

Serra, la

pla de la Serra, el

(23) Vegeu COROMINES (VI, 927b-933b).

(24) Documentat en el s. XVIII per R. LLORENS BARBER, *op. cit.*, p. 362; també el recull F. MARTÍNEZ i MARTÍNEZ dins la 'llegenda de la cova de la Dona', *Coses*, p. 258.

(25) COROMINES, VII, 625a i ALCOVER, IX, 702ab.

Salvà*Salvà, el de***Salvana, la***Salvana, la* (finca)**Sarandó, el**²⁶

Probablement ens tromben davant una forma de diminutiu masculinitzat de SARANDA (ALCOVER, IX, 748a i COROMINES, VII,

Sitra²⁷

Sitra, el de: deu tractar-se d'un malnom, actualment propi d'Altea i la Vila Joiosa..

Soler1. *Soler, el de* (partida)2. *barranc de Soler, el***Sopica***racó de Sopica, el*

—T—

Toni*corral de Toni, el***Tossalet, el****Troneta, la**

—V—

Ventorillo, el2. *costera del Verdader/Verdaguer* (?), *el***Verdí***corral de Verdí, el*: probablement del llinatge Verdí.**Verdader/Verdaguer** (?) (*verdaér* i *verdèr*)1. *Cinto el Verdader/Verdaguer* (?), *el*

—X—

Xiprer, el (*siprér*)*tossalet del Xiprer, el***Xorrillo, el***racó del Xorrillo, el*

En conclusió, aquesta primera aproximació a la toponímia viva de l'Alfàs ens ha ajudat si més no a comprovar que:

1. L'antroponímia (catalana) fa un paper preponderant en la designació dels llocs dins el terme municipal de l'Alfàs.
2. Ens hem reafirmat en la necessitat de dur endavant reculls de la toponímia viva com a primer pas vers un estudi globalitzador dels noms de lloc que arribe a donar-ne una perspectiva també diacrònica.
3. La utilitat del topònim a element per a la caracterització de la parla.

(26) També a Altea segons R. LLORENS BARBER en *Diccionario de Altea y sus cosas*, p. 259: «lugar junto a Altea la Vella por su parte sur al pie del montículo. Zona próspera de tierras muy cultivadas y bien regadas por el Rec de Altea la Vella, lindante con l'Anchoveta». M. de EPALZA i J.L. ROMAN del CERRO repleguen la variant *serrando*.

(27) Vegeu COROMINES (VII, 879b-883b).